

ZEE WOORDEN

Een speurtocht naar de naamsverklaring van zandbanken, geulen en andere 'zee-begrippen'

Heb je je wel eens afgevraagd waarom de zandbank 'Trapegeer' zo heet, of hoe de 'kabeljauw' aan zijn naam gekomen is? Of ben je veeleer benieuwd naar de persoon achter de 'Thorntonbank' of naar de ontstaansgeschiedenis van de maritieme term 'kraaienest'? Geen nood, wij zochten de betekenis van de meest intrigerende zeewoorden voor je op en presenteren hieruit per editie van De Grote Rede twee termen: telkens één naam van een zandbank of geul op zee, en één niet-toponiem. Met de hulp van een experten-team waagt De Grote Rede zich op het gladde ijs van de historische en etymologische woordverklaring en laat je meegenieten van de 'best professional judgment' van deze zeewoordenaars.

OOSTDYCK/DYCK

Vandaag de dag is de *Oostdyck* nog steeds één van onze grootste zandbanken. Je vindt deze bijna 30 km lange, NO-ZW georiënteerde ondiepte voor iets meer dan de helft op Belgisch grond- of beter zeegebied. Het meest westelijke deel strekt zich uit tot voor de kust van Duinkerke, waar een twintig meter diepe geul de *Oostdyck* scheidt van de Franse zandbanken de *Dyck* ("Dyck

central") en *West Dyck* ("Dyck *occidental*"). Deze onderwaterduinen vormden ooit één geheel, waarbij de naam *Dyck* weinig aan de verbeelding overlaat. Vandaag verraden een radartoren en een helikopterplatform de ligging van de bank *Oostdyck*.

■ Op de kaart van Stessels uit 1866 wordt de zandbank Dyck voor het eerst opgedeeld in zijn huidige drie segmenten: de Oostdyck, de Dyck en de Westdyck. Samen vormen ze een ondiepte van wel 50 km lang en tot 20-25 m hoog (VLIZ 'Wetenschappen')

In beginsel gaat het woord 'dijk' niet terug op een verhevenheid in het landschap, maar op een gegraven uitdieping. De betekenisoverdracht is goed te begrijpen bij het zien van de Graaf Jansdijk op de foto: waar gegraven wordt, ontstaan nu eenmaal vanzelf ook ophogingen van aarde (MD)

Een dijk van een zandbank

De drie *Dyck*-banken (*Westdyck*, *Dyck* en *Oostdyck*) vormen samen als het ware één langgerekte grensoverschrijdende "dijk", met een knik ter hoogte van de *Dyck*. Op het eerste gezicht lijkt de naamgeving dus voor zich te spreken. Ook in figuurlijke zin hebben we hier te doen met "een dijk van een bank": van de westelijke punt van de *Westdyck* op een goeie tien km ten noorden van Calais tot aan de uiterste punt van de *Oostdyck* tegen de hoofdvaarroute naar de Schelde aan, ligt een afstand van zo maar eventjes 50 km! En tussen de toppen (op 2-10 meter onder laagwaterniveau) en de nabijgelegen geul, gaapt al snel een hoogteverschil van twintig meter. De bank is overigens niet vlak want zandgolven van enkele meters hoog, sieren her en der zijn oppervlak. Dit alles maakt van de *Oostdyck* een verraderlijke ondiepte. Niet toevallig is hier een tiental jaar terug een radartoren en bijhorend helikopterplatform opgericht, om zo het radardekkingsgebied ten behoeve van een veilige scheepvaart westwaarts te kunnen uitbreiden.

Deze zandmassa heeft de tand des tijds aardig doorstaan. De eerste vermelding - als *Dyck Polder* - vinden we terug op de kaart van Claes Jansz Visscher uit 1611-1621 (zie 'Vlaanderen in oude kaarten' p.76). Nadien verschijnt de zandbank op nagenoeg elke zeekaart, als *Dyck*, *den Dyck* of *Dyck Bank*. Pas in 1866, op de kaart van Stessels, wordt een onderscheid gemaakt tussen *West Dyk*, *Middel Dyk* en *Oost Dyk*. Ook eeuwen geleden was het de cartografen al opgevallen

dat de *Dyck* heel wat gevaren voor zeevarenden in petto had. Of zoals de Zeefakkel (1716-53) het stelt: *"Deze banken zijn zeer zorgelyk want de Ruyting leid bykans in 't vaer-water/ tussen deze Bank en de Ratiel gaet mede een Canael door/ is benoorden in 't inkomen 22/20/ en 19 vadem/ en verder om de Z. word 't droger/maer is wat zorgelyk door te loope/ want benoorde hebt gy den Dyk, een weynig om de Zuyd hebt gy de Ratiel deze zyn aen de Zuyd-kant hoe langer hoe naauwer/ en aen 't end loopende heel tot malkander. Dit Canael werd genaemt 't Breede-diep."*

Als een dijk onder water... maar waar komt het woord "dijk" vandaan?

Aan de doorzichtige naam (*Oost*)*dyck* zit geen taalkundige of etymologische klui vast. Vandaag verstaan we onder *dijk* een door mensen aangelegde waterkering die het achterliggende land beschermt tegen overstromingen. Die betekenis is echter niet de etymologisch oorspronkelijke. Het woord gaat samen met zijn zustersvormen in de andere Germaanse talen (Duits *Teich*, Engels *ditch* en *dike*, Fries *dyk*, Zweeds *dike*) terug op dezelfde grondvorm als het Engelse werkwoord *dig* 'graven'. Aanvankelijk was een dijk dus geen ophoging, maar iets wat gegraven is, zoals een sloot, een kanaal of een vijver. Al vroeg in de geschiedenis van de Germaanse talen is het woord overgedragen op een ophoping van aarde, en meer in het bijzonder een ophoping als waterkering.

Zo kende het Oudsaksisch, d.i. de voorloper van het Nederduits, naast 'dijk' ook de betekenis 'vijver'. In het Oudhoogduits en het Oudnoors is alleen de 'diepte'-betekenis aangetroffen. In de hedendaagse Germaanse talen beantwoordt aan het betekenisverschil soms een vormverschil: Duits *Deich* betekent 'dijk', maar *Teich* betekent 'vijver'. In het Engels verstaat men onder *dike* zowel 'dijk' als 'kleine waterloop' terwijl *ditch* alleen gebruikt wordt voor een sloot.

Het Standaardnederlands kent *dijk* enkel in de 'ophoping'-betekenis, maar in het Middelnederlands sloeg het woord ook op uitdiepingen, zoals poelen en sloten. Die laatste toepassing is nog in verschillende dialecten bewaard, waaronder veel West-Vlaamse. Denk maar aan de uitdrukking *eten als een dijkendelver*. Ook sommige plaatsnamen herinneren aan de oude betekenis van *dijk*. Zo bijvoorbeeld *Diksmuide*, een samenstelling van *muide*, dat letterlijk *mond* en vandaar *monding* betekent, en *dijk*, ooit de naam van een waterloopje dat daar in de IJzer uitmondde. De overdracht van namen voor (gegraven) diepten op kunstmatige hoogten van verschillende aard, is een heel courant verschijnsel, dat gemakkelijk te begrijpen valt: wie kuilen of sloten graaft, doet meteen ook ophopingen van aarde ontstaan. Dezelfde betekenisafwisseling kennen ook woorden als *dam* (in het AN 'dijk', maar in de toponymie ook 'vijver') en *wal* ('terp waarop een hoeve of een kasteel staat' naast 'ringgracht rond een hoeve of kasteel').

Volgens de Maritieme Encyclopedie van Van Beylen *et al.* (1973) is een tros: “touw-
werk van vrij grote dikte (omtrek meer dan
4 cm), voornamelijk gebruikt voor het slepen,
verhalen of afmeren van schepen; zeer in het
bijzonder is het de benaming voor de meer-
trossen die van het voorschip naar voren en
van het achterschip naar achteren staan”.
In een afgeleide betekenis slaat *tros* ook op:
“de sleepdraad tussen sleepboot en het
gesleepte object”. Hiervoor waren manilla-
trossen erg in trek. Manilla werd gewonnen
uit de bananenplant en leverde ruw, bruin
maar sterk touwwerk, dat tot de tweede
wereldoorlog veel werd gebruikt. Vanwege
de treksterkte, slijtvastheid en weerbesten-
digheid geeft men tegenwoordig de voorkeur
aan touwen uit kunststof of stalen kabels.

Wat hebben een druiventros en een scheepstouw met elkaar gemeen?

Tros als benaming voor een soort touw
verschijnt pas laat in de Nederlandse schrif-
telijke overlevering. De eerste bron die
melding maakt van *trosse* in een toepas-
selijke betekenis is een Hollandse tekst uit
1523, waar het woord betrekking heeft op
een werplijn, d.i. een dun touw dat van op
een schip naar de wal wordt gegooid om een
meertros aan wal te trekken. De betekenis
‘meertouw’ wordt voor het eerst vermeld in
het woordenboek van Kiliaan uit de late
16^e eeuw.

De etymologische roots van het woord
moeten in het Frans worden gezocht en meer
bepaald in de woordfamilie die daar is
voortgekomen uit het Latijnse werkwoord
torquere, dat ‘winden, draaien’ betekende en
in het moderne Frans vertegenwoordigd is
door *tordre* ‘wringen’. In het Oudfrans
verschijnt dat werkwoord onder de vorm
torser, dat in het Nederlands ontleend werd
als *torsen*. In de gewone hedendaagse woor-
denschat verstaan we onder *torsen* ‘iets
zwaars (moeten) dragen’, maar in gespeciali-
seerde terminologieën zoals die van de
touwslager vinden we een betekenis terug
die veel dichterbij de oorspronkelijke staat,
namelijk ‘vezels of dunne strengen ineen-
draaien tot een touw’. Uit de stam van dat
werkwoord werd een zelfstandig naamwoord
tors(e) gevormd voor het voorwerp dat het
resultaat is van het ‘torsen’, een soort van
touw, dus. Daaruit is ten slotte door mede-
klinkeromzetting het tegenwoordige *tros* ont-
staan. De afwisseling van vormen als *tors* en
tros is al vanouds erg courant in het Neder-
lands en zijn dialecten. Vergelijk bijvoorbeeld
dialectisch *gars*, *gers* en *gors* met Neder-
lands *gras*, en Middelnederlands *ors* naast
ros ‘paard’.

Tros in de betekenis ‘bloeiwijze’, zoals in
bloementros en ‘bundel vruchten’, zoals
in *druiventros*, gaat uiteindelijk terug op
dezelfde bron als de touw-benaming.
Het behoort bij het eigenste Oudfranse
werkwoord *torser*, zij het in de geëvolueerde
betekenis ‘bundelen, samenvakken’.
Dit kan als een verruiming worden gezien van

de oorspronkelijke gedachte ‘ineendraaien of
wringen’. Vermoedelijk is het Nederlandse
tros - dat ook met betrekking tot bijvoor-
beeld druiven in het Middelnederlands gere-
geld als *torse* verschijnt - ontleend aan een al
in het Oudfrans bestaand zelfstandig naam-
woord *torse*, met klinkeromzetting ook
trousse, ‘bundel, verzameling bijeengepakte
dingen’.

Het Oudfranse werkwoord *torser*, dat
varianten kende als *trosser* en *trousser* ging
eveneens in het Nederlands over en wel met
de genoemde Franse betekenis, die van
‘bundelen, pakken’. Deze evolueerde vervol-
gens naar ‘beladen met een last’ en ten
slotte naar ‘een last (moeten) dragen’.

Bronnen

- Devos, M., H. Ryckeboer & J. Van Keymeulen (1982). *Woordenboek van de Vlaamse dialecten. Deel II: Niet-agrarische vaktalen. Aflevering 3: Handspinner en touwslager*. Gent/Tongeren.
- Godefroy, J. (1880-1902). *Dictionnaire de l'ancienne langue Française et de tous ses dialectes. Du IXe au XVe siècle*. Paris.
- Imbs, P. (1971). *Trésor de la langue française. Dictionnaire de la langue du XIXe et XXe siècle (1789-1960)*, publié sous la direction de Paul Imbs. Paris.
- Philippa, M., F. Debrabandere & A. Quak (2003-2009). *Etymologisch woordenboek van het Nederlands*. Amsterdam (4 delen).
- Verwijs, E. & J. Verdam (1885-1929). *Middelnederlandsch Woordenboek*. 's-Gravenhage.
- Wartburg, W. von (1922-1926). *Französisches etymologisches Wörterbuch*. Bonn / Leipzig 1922-1926.
- *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. 's-Gravenhage / Leiden 1863-1998.

